

Teplice

a

Wary Karlovy.

Cesto- a místopisný nástin.

Napsal

J. Kramář.

V OLOMOUCI.

Tisk a náklad národní knihtiskárny Kramáře a Procházky.

1880.

Naše milá vlast oplývá tak hojnými dary přírody, že jí Dalimilův přísudek žírná vším právem přísluší. Kam se obrátíš, uzříš půdu úrodnou, píli pěstitele hojně odměňující, lučiny tučné, jež dobrou poskytují píci bravu všelikému, půvabné lesiny a luhy, výšiny a údolí, jež protkány jsouc malebnými dědinami krajinám čarovnou udělují pestrost — nečítaje velebných pohraničních hor, které přirozené tvoří hradby a se všech téměř stran vlast naši věnčí. Nesčíslných pokladů poskytl a poskytují dosud naše bány hornické dolováním vzácných kovů a uhlí a zřídla léčivá vábí cizozemce hledající pozbytého zdraví ze všech končin do našich, světové pověsti požívajících lázní. I turistům poskytuje hojné zábavy krásami přírodními, jichž ale domorodec dosud ještě málo si všímá — domnívaje se, že jenom cestování do vzdálené ciziny bavití může; ačkoliv by leta a leta putovati mohl, než by veškeré domácí zajímavosti náležitě seznal.

Obrátme prozatím zřetel svůj jen k severozápadní části Čechie, jež kryje v lůně svém především tato znamenitá léčivá zřídla: Teplice, Karlovy Vary, Lázně Františkovy a Lázně Mariánské. Celý kulturní svět zná tyto prameny a tisíce ústa již dobrořečila nebi za vyléčení, jehož se nemocným tam dostalo.

Uprostřed krásného údolí Bělina, která nejsevernější částí západních Čech se vine, mezi Rudohořím a četnými homolovitými vrchy středohoří, leží v úzké, průsmyku se podobající rokli staré lázeňské město Teplice s Šonovem, 2 míle od Oustí nad Labem a 4 míle od Litoměřic. Z Litoměřic vede tam královská silnice od dávných již dob vedle pevnosti Terezína městečkem Zlověticemi, kdež dobré víno se daří, k Vileminu u paty pověstné hory Milešovky ležícímu, pak hřbetem vysoké Milešovky až k Bořislavě vzhůru a odtud s kopce k Teplicím. Přerозkošný rozhled vítá cestujícího, když k Bořislavě byl dostoupil, neboť rozovře se před zraky jeho téměř celé údolí, jehož hlavním bodem Teplice jsou, s vysokou bradbou lesnatého severního Rudohoří v pozadí, jako nesmírná mapa s četnými osadami, jež tu a tam roztroušené s úrodnými rolemi se střídají. Vidíš tu mimo jiných horu Doubravskou se zříceninami mohutného někdy hradu,

Marie Září čili Bohosudov, místo poutnické, horní město Krupku, kdež na cín se dolovalo, památný Chlumec, kdež Čechové již roku 1126 pod kužetem Soběslavem I. proti Lotharovi císaři německému zvítězili a r. 1813 spojená vojska Rakouská, Pruská a Ruská Francouze pod generálem Vandammem porazila, v zadu Supí horu též se zříceninami hradu, náleževšího někdy rytířům z Bleilebenu, dobrodincům kostela v Bohosudově, jemuž konečně veškeren statek svůj odporučili; blíže v pravo Stadice, rodnou ves Přemysla oráče, praotce Přemyslovců, a množství jiných. Ale mnohem čarovnějšího ještě pohledu dostane se tobě, když neleníš vystoupiti až na temeno Milešovky, která výškou svou nad všemi ostatními kuželovitými vrchy tamního středohoří králuje, svobodný a tak krásný rozhled kol kolem poskytuje, že milerád za pravdu dáš obecnému tvrzení, že tato krajina rájem jest země české.

V novější době spojená jsou veškerá výše jmenovaná lázeňská místa železniční drahou, která v Oustí nad Labem se severozápadní od Prahy vedoucí drahou se stýká a tudy přímo do Sas vede. Tato dráha slouží nyní za dopraviště veškerým návštěvovatelům, jenž od severu do těchto lázní cestují i také oněm, jenž od Prahy aneb Litoměřic do Teplic se ubírají a poskytuje, jmenovitě od Litoměřic dolu až k Drážďanům v poříčí mohutného Labe divokrásný pohled. Jsou to ona zvláštní památná místa, kterými sobě veškeré vody české před věky východiště násilně byly proruly a k severu vytékaly. Po obou stranách našeho veletoku sbíhají se zde železnice od Prahy k Oustí vedoucí, kterým vysoké, strmé, až k řečišti téměř dosahující stráně, tak málo plochy poskytují, že na některých místech pro ně holé skály prolámati se musily. Památná tato cesta dotýká se od Litoměřic na pravém břehu nejprvé víscky Žernosek, jež proslula lomy písčnými, pro naše mlynáře veledůležitými, poněvač se tam z tvrdého pískovce mlýnské kameny, tak zvané žernovy za dávných již dob robívaly; a výborným vínem, jež jménem žernoseckého světoznámou požívá pověst, pak vedle kamenných velkánů, kteří každým okamžením pitvorný tvar svůj mění, Libochovan a několika jiných nepatrných dědin, jichž domky na strmých stráních obou labských břehů výše a níže roztroušené malebně se vyjímají. Konečně blíže Oustí mohutných zřícenin Skřekovských na kolmé asi 60 sáhů vysoké čedičové, o sobě stojící a toliko hlubokým sedlem se sousedním vrchem spojené skále, která velkolepostí neobyčejnou příchozího překvapuje.

S k ř e k o v, německý Schreckenstein, byl původně královským pomezním hradem a asi v první polovici třináctého věku založen. Během času vystřídali se na něm mnozí držitelové až do války třicetileté, kdež od Švédů vícekrát vyloupen napotom spustnul. Největší ale škodu prý utrpěl roku 1754 při obležení zde usadivších se Průšanů, vojskem rakouským.

Komu ubíráti se lze poříčím Labe dále až k Drážďanům, tomu dostane se rozkošných pohledů více, jež alespoň z částky vyrovnati se mohou vyhlášené plavbě na Rýnu. Zmíním se zde jenom o Děčín, jenž na pravém břehu malebně se rozkládá, se zámeckým vrchem, na stání v zahradní park velmi uměle upraveným, a mohutným zámekem na temeni svém velebuň poskytuje obraz; dále okolným úzkým, lesnatým a několik hodin dlouhým, Labem někdy násilně prorazeným tak vysokým chobotem, že do něho ani sluneční paprsky vnikati nemohou a stále děsné temno v něm panuje, až k Hrensku (Hirniskretschen), kdež na pravém břehu úzký průsmyk do pověstných Saských Švýcar vede. Mimo to zmíniti se dlužno na tomtéž břehu o Žandovu, městě lázeňském a hlavním středišti řečených Švýcar, které také dle něho Žandovskem slují. Dále uzříš ještě na levém břehu známou nedobytnou pevnost Královský Kámen na kuželovitém vrchu, jemuž se na protějším břehu rovněž také kuželovitý vrch Lilienstein nápadně podobá; pak opět na pravém břehu tak zvanou Baštu, jednu z nejkrásnějších skalných partií Saských Švýcar, konečně ještě též na pravém břehu Pilnici překrásný královský letohrádek s dvěma (pavilony), přístavky v žaponském slohu, za nimiž se nám v krátké době krásné Drážďany objevují.

Jelikož ale účel náš k místům lázeňským spěje, předsedneme již v Oustí na dráhu Teplickou.

Oustí nad Labem leží při vtoku (ústí) říčky Běliny do Labe, jest městem královským se sídlem hejtmanským a vyznamenává se živým průmyslem, jmenovitě velkolepou továrnou na výrobky chemické, jejíž výstavnosti o sobě malé městečko tvoří, velkým závodem strojnickým, závodem na zápalky, na paraffinové svíčky a benzin, velkým závodem hrnčířským, loděnicí, plátenictvím a jinými. Veliká ložiska hnědého uhlí, jež celé údolí Běliny, ba až po Chomútov a dále tamní krajina kryje, a dráha železná, která se místy na kolik stran rozvětjuje, rozšířily tamní průmysl na všech místech, ale zatemnily (zvlášť pálením popele na mrvivo), bohužel celou tuto překrásnou krajinu smrdutým dýmem.

Oustí nad Labem náleží mezi nejstarší osady české. Přemysl Otakar II. jmenoval je městem královským. Znamenitou dějepisnou epizodou bylo obležení Oustí od Husitů r. 1426, v kteréžto době markrabě Mišenský město to v zástavě držel. Zde připravili Husité vedením Prokopa Velikého Němcům, jakkoli v znamenité přesile byli, tak velikou porážku, že celá okolní krajina až po Krupku mrtvolami byla pokryta. Za této příležitosti dobyli Husité zároveň Krupku, Teplice, Duchcov a Bilinu. Město pobořené zotavilo se opět, ale utrpělo roku 1538 velikým požárem a ve válce třicetileté opět požárem a drancováním. Zde narodil se roku 1728 slavný malíř Rafael Mengs, od něhož v tamním děkanském chrámu krásný obraz panny Marie užíš. V nejbližším okolí jsou vydatné vinice, kdež se vyhlášené P o d s k a l s k é rodí.

Z Oustí vede cesta do Teplic krásným údolím Bělina, jež se o pohraničné Krušné hory čili Rudohoří opírá. Po pravé straně užíš nedaleko známý Ch l u m e c, S u p í H o r u, B o h o s u d o v a K r u p k u kromě jiných méně důležitých osad; po levé brání malé návrší dalšímu rozhledu. Když tebe rychlý párovoz unáší octneš se asi za půl hodiny v Teplicích.

Neviděl-li jsi již dávno Teplice, aneb nikdy-li jsi toto starožitné lázeňské místo nenavštívil, podivíš se rozsáhlým, rozmanitým a vkusným stavbám, jež tam v novějších dobách povstaly, jakož že tebe i krásné romantické položení Teplic mile překvapí.

Teplice jsou skutečně roztomilým útlukem pro chorobné. Vše, čehož zde ku pohodlí, pro potěšení a zábavu třeba, nalezneš v hojné míře. Domácí obyvatelstvo a správa obecní stará se pečlivě, aby veškerým potřebnostem návštěvovatelů co nejlépe vyhověno bylo, aby jim zaopatřili zábav a kratochvile, jak v městě samém tak též v nejbližším okolí. Nejrozmanitějších procházek nalezneš na všech stranách v krásných rozmanitých a rozsáhlých sadech. Velkolepé, krásné a vkusně ozdobené divadlo pečuje o dramatickou zábavu po celou lázeňskou dobu, která prvního května každého roku počíná.

Z kostelů jmenuji: Starý děkanský kostel sv. Jana Křtitele, zámecký kostel s obrazem sv. Kajetána od Skrety, nový slohem gotickým postavený chrám sv. Alžběty, tak též novou krásnou modlitebnicí protestantskou na vršku a židovskou synagogu.

Ku koupání zřízeny jsou především: 1. staré avšak krásně obnovené lá z n ě m ě s t s k é, 2. lá z n ě k n í ž e c í a p a n s k é, 3. lázně žofinské někdy židovské, 4. lázně pasířské,

5. nové lázně císařské, 6. dole v Šonově lázně kamenné, 7. hadí lázně a 8. lázně nové; vesměs vkusně z částky nádherně a pohodlně jak pro mužské tak též pro ženské zařízení. Kromě těchto: lázeňský ústav pro rakouské vojsko, lázeňský ústav pro saské vojsko, lázeňský ústav pro pruské vojsko, Johnův špitál pro přesporní chudé, špitál Bedřicha Viléma pro schudlé měšťanstvo a služebné osoby, městský a panský špitál.

Množství obydlí pro hosty najdeš v domech soukromých i v hostincích, jakož i stravu dobrou, záživnou a pro chorobné přiměřenou za ceny vesměs obtočné, ba v některých místech ku podivu laciné. Ku procházkám slouží kromě sadů lázeňských veškerým hostům přístupný, krásně zařízený, rozmanitý a velmi rozsáhlý knížecí park, do něhož se buď zámek aneb příční od městských lázní přímo k parku vedoucí ulicí vejíti může.

Mezi budovami vynikají zámek knížecí, panský dům, lázeňské budovy, nové zařízené divadlo a více soukromých krásným letohrádkům podobajících se domů. Krásnou vyhlídku do města poskytuje Mont de Ligne, návrší pod modlitbou protestantskou uvnitř města o sobě stojící, na němž pěkný pavilonek stojí, i také hostinství se provozuje. Odtud viděti především Šonov, ulici Seumého a ulici lázeňskou do podrobná.

Vyhlídku širší a větší poskytuje tak zvaná výšina královská (Königshöhe) na straně jihovýchodní a polední. Odtud přehledněš, když výšinu tu podél přejeď, po částkách celé Teplice, i také severozápadní stranu půvabného okolí Teplického, jmenovitě od levé strany počínaje Dubí, Doppelburk, Vilímovo návrší a zříceniny řečené Rosenburk pod Krupkou, Krupku samu s celým pozadím, Bohosudov, Komáří věžičku (Mückenthurmchen) na nejvyšším zadním bodu, odkudž celé téměř údolí Bělina přehlednouti lze, dále Supí horu se zříceninami, Chlumec a Varvažov, kdež tři pomníky, rakouský, pruský a ruský roku 1813. zde proti Francouzům dobyté vítězství připomínají, Proboštov a Soběchleby statek fideikomisní, ježž Anna Marie z Bleilebeny závětem r. 1665. kostelu Bohosudovskému odkázala, když jediný syn její za císaře Leopolda I. ve válce proti Turkům padl,*) konečně Horu Doubravskou

*) Nábožná tato paní řečenému kostelu mnohá jiná ještě dobrodiní prokázala — důkazem toho mezi jiným krásný její rukou perlemi vyšívaný kněžský ornát, ježž dosud viděti lze mezi kostelními rouchy.

s mohutnými zříceninami blíže města. — Veškerá tato místa náleží k výletům lázeňským, kdež všude postaráno o přiměřené pohostění, rozmanité pohodlí a zábavu. Ona tvoří téměř severní polokruh nad Teplicemi, jež ještě doplniti sluší Hlínany s rozsáhlými vinicemi a velkolepým vinným sklepem a Stadicemi, rodištěm Přemyslovým, které ku straně východní asi dvě hodiny od Teplic za předními výšinami ukryté leží.

K polokruhu tomu druží se polokruh jižní, rovněž také s mnohými zajímavými místy, jež hosté lázeňští obdobně navštěvují, jež ale s výšiny královské viděti nelze. A tu jest mezi jinými od strany jihovýchodní počínaje Bořislav, farní ves s Milešovkou, již každý turista zná a o níž jsme se již zmínili; dále Kostomlaty, panství hraběti Ledebourovi náležející s úhledným zámekem z věku sedemnátého a starým hradem v zříceninách, jenž v čtrnáctém věku pánům ze Žerotína náležel; Křemýž, statek a farní ves hraběte Ledeboura s pěkným zámekem a parkem, hosty teplickými hojně navštěvovaným; dále Bilina, okresní město nad Bělínou se zámekem knížat z Lobkovic, v němž se nalezá bohatá sbírka nerostův a starých zbraní; město průmyslné a proslulé léčivou vodou, která jmenem Bilinské kyselky u velikém množství se rozesílá, i u zřídla s vínem a cukrem co příjemný šumivý nápoj se pije, jakž hojná návštěva teplických lázeňských hostů dosvědčuje. Dlouhou dobu již připravuje se zde pomocí zaječické hořké vody bílá magnésie, a co mimotný výrobek sál glauberova. Nyní prosluly též jakožto časový léčivý prostředek bilinské pokroutky, Pastilles de Bilin, jež se pro katarrhy žaludeční doporučují. Bilina byla již na počátku jedenáctého století župním hradem, který prý na témž místě stával, kde dosud starý hrad se skladem knížecích minerálních výrobků stojí. Jižně nedaleko Biliny uříš ohromnou skálu Bořen, která nápadným tvarem a výškou z daleka již tuto krajinu značí. Dále Duchcov, okresní město s krásným renesančním zámekem hrabat z Valdštýna, v němž viděti lze velikou obrazárnu s obrazy rodinnými, knihovnu, zbrojnicí z dob Albrechta Valdštýna vojvody Frýdlantského, krásnou sbírku čínského porcelánu a sbírky přírodní. Asi $\frac{3}{4}$ hodiny stranou leží konečně u paty krušných hor starobylý, krásný cisterciácký klášter Osek s nádherným chrámem, velkolepou a znamenitou knihovnou, obrazárnou a zahradou, v jehož pozadí na vysokém horním výběžku zříceniny starého

hradu Oseku, Němci Riesenburkem překřtěného, jenž krásnou poskytuje vyhlídku do údolí.

Kráčíš-li dále k bodu střednímu výšiny královské, užříš brzo neobyčejnou budovu před sebou, která z částky pobořenému hradu se podobá. Jest to hostinec asi před šedesáti lety z pouhých přepálených, částečně slitých hřidelních cihel zbudovaný a Šlakenburkem (truskovým brádkem) nazvaný. Zvláštnost stavby láká sem množství hostí lázenských, neboť poskytuje příjemný útulek a dobré pohostění v četných místnostech. Když z vrchní síně po zevně zřízených schodech až k věži dostoupíš, máš velmi příjemný rozhled a ve věži samé příjemnou zábavu zřizovanou tam temnicí (Camera obscura), která na bílém podkladu veškeré okolní předměty v zmenšené míře ale úplně věrně zobrazuje.

Teplice náleží mezi nejstarší lázeňská místa, neboť původ jich tratí se v báječných dobách pohanských. Dle starého podání žil za vlády knížete Nezamysla nástupce Přemyslova v krajině Teplické, asi v těch místech, kdež stojí nyníější vesnice Vřetenice (Settenz), na silnici z Teplic do Duchcova vedoucí, tedy asi $\frac{1}{4}$ hodiny od nyníějších Teplic, zámožný vladyka Kolostoj, jehož četné bravy v blízkém rozsáhlém lese se pásávaly i také dobrou píci nalezaly. Tu přihodilo se jednoho dne, když se sluhové jeho z této pustiny s bravem domu navraceli, že jim jeden kus dobytčete scházel. Když pak ho dlouho byli hledali, našli jej konečně na místě rozrytém, kdež z rozryté země teplá voda vypryskovala, kterou se pohřešené dobytče příjemně postříkovati nechalo. Sluhové, jenž dosud žádný teplý pramen v této krajině neznali, tímto neobyčejným úkazem udivení, prý zvolali: „Teplá voda!“ A chvátili ihned domu, aby podivnou tuto příhodu pánu svému zvěštovali.

Kolostoj ale uměl důležitost tohoto vynálezu oceniti, považoval odkryté teplé zřídlo za dar příchýlných jemu bohů a osvojil si je. Aby je ale lépe hlídati mohl, opustil dosavadní bydliště své a zbudoval sobě nový domov na blízku drahocenného pramene, který tak dlouhou dobu před lidskou lákotou skrytý pouhým pralesem střežen byl.

Léčivá moc tohoto zřídla roznesla se jak se zdá, v krátké době po vůkolí a vzbudila v sousedstvu Kolostojovu mocné závistníky, což také bylo příčinou, že opatrný Kolostoj dům svůj dle způsobu tehdejšího co nejlépe upevnil, srubem opatřil a vším možným způsobem zabezpečiti se hleděl proti náhlému přepadení. A vskutku nebyla jeho opatrnost marná.

Běla, příbuzná vojvody Nezamysla, již sousední krajina Bilinská náležela, záviděla Kolostojovi zřídlo odkryté i uzavřela, že jej o ně připraví. Přemluvila k tomu manžela svého Košťála, jenž k jejímu vybídnutí souseda s padesáti pacholky přepadl. Opatrný Kolostoj, jenž na něco podobného již připraven byl, odrážel srdnaté dobyvatele tak dlouho, až se mu konečně podařilo zabiti Košťála šípem dobře mířeným. Pacholci pádem pána svého ustrašení utekli a přinesli nešťastnou zvěst. Běle, která na to v krátké době hořem zemřela.

O Kolostojovi vypravuje se dále, že touto událostí ještě opatrnějším se stal a srub svůj tak upevnil, aby se budoucího dobývání báti nemusil. Mezitím se ale pověst léčivého zřídla víc a více rozšiřovala, osadníky do pustiny přilákala a základ k Teplicům byl položen.

Mnozí také tvrdili, že ono staré stavení, které dosud v knížecí zahradě přímo za kostelem na vysokém výběžku stojí, jež kryto jest dvěma špičatými věžičkami, bývalým zámek Kolostojovým bylo — což arci jest více nepodobné, poněvadž za dob Kolostojových jen dřevěné sruby se roubily. Že však jméno Teplic od teplé vody odvozeno, jest docela pochopitelné, a opakuje se jak známo na mnohých jiných místech.

Předeslanou pověst vypravuje Václav Hájek z Libočan a udává r. 762 po Kristu za dobu objevení teplického zřídla. Také stává domněnka, že kníže Nezamysl neštěstí příbuzné jemu Běly a Košťála bez pomsty nenechal, neboť jmenuje se ještě za jeho panování nástupcem Kolostojovým Radobejl, vlastní Nezamyslův bratr co kníže Teplické, Žatecké a Lipské a Balbín zmínjuje se také o knížatech Teplických v těchto dobách — což by na rychlý rozkvět lázní Teplických poukazovalo. Balbín také píše, že jednoho dne zřídlo Teplické náhle se ztratilo a teprv po dlouhém hledání opět se objevilo. Tuto událost připisoval pověrečný lid hněvu bohův, poněvadž občané tepličtí za upotřebení zřídla k lázním plat brali.

První dějepisně opodstatněná zpráva o Teplicích sahá však jen do dvanáctého století, kdež se jedná o založení panského kláštera řehole svatého Benedikta při zřídlech Teplických, Juditou druhou manželkou knížete Vladislava II., dcerou lantkraběte Durinského, paní znamenité krásy, ducha neobyčejného, myslí smělé a podnikavé, milovnice nauk a literatury, sběhlou i v řeči latinské i ve věcech politických, jak ji Palacký líčí. To stalo se asi r. 1156 — v dobách, kdež horlivosti náboženskou téhož knížete a jeho manželék devět nejznamenitějších klášterů a sice 6 mužských a 3 ženské

v Čechách povstalo. Zjistěno však není, v kterých místech ten klášter stával, jež již po sto letech trudný osud stihnul. R. 1278. totiž, když císař Rudolf I. Habsburský svého mocného soupeře Přemysla Otakara II., krále Českého přemohl, rozbili císařští zoldnéři také klášter Teplický. Klášter ten zotavil se však opět a zbožná mysl bohatých sousedů, jmenovitě také páni z Koldic, jenž v dobách těch na Krupce vládli, rozmnožili jeho statky. Avšak vzdor tomu nebylo jemu dlouhé trvání souzeno. Dne 7. července 1421. přepadli je pražští Husité pod vůdcovstvím Jana, bývalého mnicha, vyplnili a vyhnali jeptišky, jenž pouze částečně útočiště v Krupce našly. V krátké době potom drancovali Sasíci, jejichž panovníku císař Sigmund některá česká města zastavil, celé okolí a sužovali je vypalováním a vražděním. Konečně dobyli Husité pod vůdcovstvím Prokopa Holého r. 1426. Teplice po druhé, vypálili a zničili klášter panenský na dobro, a město i s panstvím dostalo se výtečnému vůdci Táborův Jakoubkovi z Vřešovic.

Roku 1467 (?) potvrdila královna Johana, manželka krále Jiřího z Poděbrad, již Teplice k výživě byly dány, veškerá nadání městu prvé udělena. Další potvrzení jich stalo se králem Ludvikem r. 1525, králem Ferdinandem I. roku 1543, císařem Maximilianem II. r. 1579 a císařem Rudolfem II. r. 1587. V dobách těch přiznávali se Tepličané k husitismu, neboť se tam den úmrtí mistra Jana Husa, jak mnohé listiny prokazují, každoročně slavíval.

Po smrti královny Johany r. 1475 připadly Teplice mladšímu králevici Jindřichovi. Tou dobou, asi kolem roku 1480 přistěhovali se také židé do Teplic, neboť koupili v krátké době později tak zvanou městskou zahradu u Krupské brány na pohřebiště. Roku 1541 měli již svou synagogu a knihovně pojištěné domy.

Řada následovavších pak pánů Teplických byla následující:

Roku 1482. Purkhart z Fictum.

„ 1497. Jiří z Fictum.

„ 1502. Felix z Fictum.

„ 1508. Albrecht z Kolovrat-Libšteinský.

„ 1510. manželka téhož Anna z Kolovrat.

„ 1511. bratři Bernart a Jan z Valdštýna.

„ 1517. Jan z Valdštýna sám, po smrti bratra Bernarta.

„ 1524. Sigmund ze Smřic.

„ 1527. Jan rytíř z Malzánů.

„ 1530. Zděnek Lev z Rožmitálu.

„ 1535. Adam Lev z Rožmitálu.

Roku 1538. Šimon Třeštík z Hyršova.

„ 1544. Volf z Vřešovic, pán na Teplicích a Nových Zámcích, podkomoří králové a nejvyšší písař zemský, výtečný právník a učenec, jenž s nejznamenitějšími učenici doby své, jmenovitě s básníkem Tomášem z Limuz, pro mírnou povahu svou Tichým čili Mitisem zvaným a Bohuslavem Hasišteinským z Lobkovic přátelsky obcoval. Teplice jsou jemu povinnovány za mnohá zvelebení — jmenovitě za vystavení zámeckého kostela, kdež také hrobka jeho se nachází, a za obnovení husity pobořeného hradu na hoře Doubravské, jež také Novými Zámky zvali. Tou dobou také povstalo bratrstvo střelecké v Teplicích, neboť se již při r. 1552. střelení na ptáka uvádí, jak podnes starý zachovalý štít s tímto ročním číslem dotvrzuje.

„ 1569. Bernart z Vřešovic, za jehož panování, jmenovitě od r. 1570. luteranství se rozšířilo.

„ 1573. jeho sestry Anna a Majdalena, kterážto poslední r. 1575. za Jiřího z Krásné Hory se provdala. Načež se panství

„ 1578. na Jiříka, Hanuše a Wolfa z Krásné Hory dostalo a postoupeno jest prvějším

„ 1585. Radslavovi Vchynskému ze Vchynic a Tetova starším u, pánu na Petrovicích a Záhořanech, tajnému radovi císaře Rudolfa II., jenž s měšťany Teplickými v stálém rozbroji žil. Příčinu k tomu zavedlo právo varečné, jež Radslav měšťanům odňal. Velkých zásluh o Teplice získal sobě nástupce jeho:

„ 1589. Radslav Vchynský mladší, jenž první přiměřené lázně v městě postavil. Byly to jmenovitě následující: Velká panská nyní mužská lázeň, obyčejná lázeň pro ženy, vznešená lázeň pro měšťanky, lázeň kněžnina (tak nazvána dle kněžny Saské) pak sprostá lázeň pro muže, sprostá lázeň pro ženy, konská lázeň při městské zdi, teplá lázeň, studená lázeň (nyní lázeň knížecí) a nynější pasířská lázeň (Gürtlerbad), která se prvé za pradelnu používala. Kromě těchto byly v Šonově a u Šonova některé otevřené lázně; jedna totiž u prostřed močidla na len, jež obtékala voda studená, jedna u potoka (Tempelbad), nynější lázeň ka-

menná, nad potokem sirná lázeň, nyníjší nově lázně, a na louce hadí lázně. Toho času koupá-
valo se společně, jakkoli již oddělené lázně sta-
věti se počaly. Radslav Vchynský mladší dostavěl
také hrad na hoře Doubravské, jež Volf z Vře-
šovic po husitském spustošení obnovil a upevnil
jej dle tehdejšího způsobu co nejlépe. Jej následoval
Roku 1615. syn Vilém Vchynský, znamenitý generál a
přivřenec Valdštýnův, jenž 25. února 1634. v
Chebu první obětí známého vražedného přepadnutí
se stal. Byl chotí svou Alžbětou Majdalenou,
sestrou hraběte Trčky s Valdštýnem spřízněn;
neboť Trčkova manželka Maxmiliána, rozena hra-
běnka z Harrachu, byla sestra Marie Isabelly z
Harrachu, choti vévody Frýdlantského. On upevnil
Doubravskou horu z příčiny války třicetileté ho-
landskými válečnými staviteli ještě více.

Po celou tuto strašlivou válku utrpěly Teplice rovněž
tolik jako jiná města. Přítel i nepřítel drancovali bez milosti
a vybírali výpalné. Několikrát byly Teplice dobyty, obsazeny
a opět dobyty. Roku 1631. usadili se tam Sasové; r. 1637. jsou
po dobytí Doubravské hory plukem Morvaldovým spustošeny;
roku 1639. obdržela pevnost na hoře Doubravské Švédskou po-
sádku, která okrsek Teplický plenila a pálila; roku 1646. do-
byli Švédové město a zůstali v držení téhož nepochybně až
do skončení války, poněvač plukovník Kannenborgel při svém
pochodu skrz město r. 1648. veškeré hotové peníze pobral,
zásoby obilní ale z částky na zámek Mostecký, z částky do
Litoměřic do zásobáren Švédských odvésti kázal. V říjnu a li-
stopadu téhož roku vtrhl do města plukovník hrabě Vrtby
s 600 koní a po něm plukovník Paykul, jemuž falckrabě Te-
plice na tři měsíce odkázal. Jeho žoldnéři spotřebovali a zni-
čili tolik zásob, že v celém okolí veliká nouze a drahota na-
stala. Jak mnoho Teplice v této válce utrpěly vysvítá z toho,
že roku 1641. v městě jenom ještě 22 obydlých a 44 ne-
obydlých domů stálo, a majitelové těchto buď zavražděni
byli aneb morem zahynuli; 49 domů lehlo buď popelem aneb
bylo Švédy pobořeno.

Vzdor všem těmto svízělům pečovalo se starostlivě o za-
chování lázní, a aby se nemocným, kterým se až do té doby
potřebné léky buď z Litoměřic aneb z Mostu donášeti mu-
sily, rychlá pomoc zjednati mohla, založil Prušan Matěj Za-
vadov ze Sensburku r. 1620. první lékárnu v Teplicích. Tato

lékárna ale jak se zdá, v dobách pozdějších opět zanikla, poněvač následkem stížnosti doktora Pestenreutra (1674) prvního lázeňského lékaře v Teplicích, po němž r. 1690 Jan Bedřich Zittmann následoval, opět teprv nová lékárna zařízena byla.

Po zavraždění Vchynského byly Teplice a veškeré statky jeho zkonfiskovány a císařem Ferdinandem II. generálovi hraběti Aldringenovi dány, jakž o tom darovací listina ze 4. května 1634 svědčí. Aldringen netěšil se však dlouho z daru jemu uděleného, neboť již dva měsíce později, 20. července 1634 v jedné šarvátce proti Švédům padl. Dědičem jeho stal se nejprve bratr Markus Aldringen, biskup Sakovský, po něm bratr Pavel, biskup v Tripoli. Když pak i ten 1. ledna 1666 zemřel, přešly veškeré statky jeho, tedy i Teplice na sestru Annu hraběnkou z Aldringen, manželku Jeronýma svobodného pána z Kláry.

Ferdinand II. udělil hned po smrti generála Aldringena sestře hraběnce Anně potahmo jejímu manželu, svobodnému pánu z Kláry nápadnictví na veškeré Teplické statky, jež císař Leopold I. s tím dorozuměním potvrdil, že pánové Tepličtí z rodu Klárych vzhledem na zásluhy, jež sobě generál Aldringen o dům Rakouský získal, znak hrabat Aldringenských se svým spojití a pro budoucnost Kláry-Aldringen psáti se mají. Zároveň udělil témuž Jeronýmovi a jeho potomkům listinou ze dne 28. ledna 1666 důstojnost hraběcí, kteří později důstojnost knížat říšských dosáhli.

Od té doby náleží Teplice, Binsdorf a Karlem z Kláry za 32000 zl. přikoupené panství Krupské a Sezemice knížecí rodině Kláry-Aldringen, která všemožně o zvelebení lázní Teplických a Sonovských pečuje.

Jak již podotknuto, přilnuli obyvatelé Tepličtí během šestnáctého století k protestantismu. Jelikož po r. 1620 krutá protireformace nastoupila, neměl, arci jen nepatrný zbytek bývalých osadníků nápotom žádného kněze až do roku 1635, kdež Adam Proch prvním katolickým farářem se stal. Farní chrám zbudován jest ale teprv roku 1700, v kterémžto roce tehdejší tři hrabata Kláry-Aldringen k němu základ položili.

Na začátku šestnáctého století vynikli zde dva bratři Kašpár a Jan Cropatius (Kropáč) básnictvím a byli císařem Ferdinandem I. co básníci korunováni a na šlechtictví povýšeni. — „Slovník Naučný“ udává je za rodáky Plzenské. Ř. 1650. jmenují také syndykusa městské rady Kristiana Davida proslaveným a korunovaným básníkem.

Po válce třicetileté stihly ještě nesmírné požáry Teplice. Tak vypravuje se, že r. 1654 na více místech založený oheň vypukl. Roku 1793 v několika hodinách 150 domů popelem lehlo; ale město zotavilo se pak v krátké době opět. Po třicetileté válce přibývalo navštěvovatelů, mezi nimiž nezřídka i korunované osoby se čítaly. Od r. 1654 navštěvovala lázně Teplické saská kněžna Majdalena Sybilla se svým manželem a více jiných říšských knížat. Roku 1699 dlela zde švédská hraběnka Aurora Königsmarkova, která krásou neobyčejnou a co milenka kurfirsta Saského a krále Polského Bedřicha Augusta Silného proslula. Byla se pak matkou stala známého maršálka Saského, jenž státi se měl vojvodou Kuronským. — Tito hosté mívali obyčejně množství služebnictva za průvodčí. Právě jmenovaného roku bylo zde také neobyčejné množství osob vojenských a 180 Janičářů. Roku 1709 navštívil Teplice car Petr Veliký. V nynějším století car Alexandr a Mikuláš, Bedřich Vilém III., král pruský, každoročně královna Bavorská, král saský a více jiných panovnických osob — nečítaje členy našeho nejjasnějšího panovnického domu. Mezi učenci a básníky jmenují co navštěvovatele mezi jinými Alexandra Humbolda, Cuvier-a, básníka Göthe, Jana Bohumíra Seume, jenž zde r. 1810 zemřel, a jemuž ke cti ulici od lázní městských do Šonova vedoucí ulici Seumeovou nazvali. — Tbeophrastus Paracelsus navštívil prý mezi r. 1520—1530 Teplice a doporučoval zřídla Teplická; taktéž Agricola.

Zřídla Teplická, jejichž přirozená teplota až na 38 i 39 stupňů teploty dle teploměru R. vystupuje, tak že pro lázně obyčejně se ochlazuje, měnila během věků obyčejný směr svůj několikrát a vyžadovala obdobných oprav. Roku 1755. 1. listopadu, v době hrůzného zemětřesení v Lisabonu, přestalo hlavní zřídlo se prýštiti a teprv po několika minutách vyřinula se voda rudá s hrozným šumotem. Minulého roku ale počalo zřídlo nenadále klesati a zmizelo téměř úplně. Tato osudná událost ohromila obyvatele Teplické, neboť hrozila jim úplným zaniknutím lázní, jediného to zdroje jejich výživy. Ihned pátralo se po příčině a tu shledalo se, že vyrazila v uhelných dolech Duchcovských a zatopila je. Po mnohém přemítání jak by se této nesnázi odpomoci mohlo, uznalo se, že zřídlo horké skrze stále a stále množící a šířící se doly hnědouhelné ve vůkolí jinak udržeti nelze, než když se pramen horký v dostatečné hloubce uchytí a zdvihacím strojem čerpáti bude. Ihned činily se přiměřené přípravy, pramen se šťastně chytil a vychází horčejší než prvé na povrch. Pro

uvarování budoucí nehody ale uznalo se za nevyhnutelno, vrtati ještě hloub a tak hluboko, až se větší hloubka docílí, než kam nejhlubší hnědouhelné doly sahati mohou, by budoucně veškerá příčina unikání odpadnouti musila. Ta k ustanovilo se, a tak pracuje se nyní o tom neustále, netoliko při zřídle původním městském, ale zároveň při zřídlech ostatních i Šonovských; jen že to práce velmi obtížná. Pro vřelost vody nevydrží tam dělník dlouho, musí ve vysokých botách z nepromokavé kůže pracovati a přece neubrání se někdy puchýřů na nohou. Dejž Bůh šťastného dokončení, jež přáteli jest netoliko k vůli prospěchu občanů Teplických, ale k vůli chorobnému člověčenstvu!

Š o n o v čili Š a n o v, jenž jaksi předměstím Teplickým jest, neboť bezprostředně s Teplicemi souvisí, byl od pradávna již samostatnou obcí a má také své lázně, jakž se o tom již v předu zmínka stala; ale osud a dějiny jeho souvisí tak těsně s osudem Teplic, jako nerozlučné jeho položení. Protož nelze o něm nic zvláštního říci, leč že zřídla Šonovská — totiž lázně kamenné, lázně hadí a nové lázně menší teplotu jeví, než zřídla městská, neboť dosahují nejvýše 34. stupně teploty dle teploměru R.

Jakkoli zřídla ta také od pradávna známá jsou, zůstal Šonov přece až do minulého století jen nepatrnou vesnicí, poněvač o Šonovských zřídlech nepravá panovala pověst, že škodlivy jsou, ba voda zřídelských za jedovatou se vyhlášovala. Teprv r. 1759. zřídila se kamenná lázeň z bývalého močidla na len náležitě; hadí lázeň, prvé docela zanedbána a útočiště tuláků dostala r. 1773. přičiněním knížete z Rohanu příslušného ohradění a přístřeší. Roku 1800 obnovily se lázně kamenné i nové, prvé sirné lázně.

Počet lázeňských hostů Teplicko-Šonovských množí se každoročně a dosáhl v roce minulém již vysokého čísla 20000 nečítaje v to turisty, jež každoročně jen co cestovatelé tuto čarokrásnou krajinu navštěvují a jichž ještě mnohem více bývá.

Východně a těsně za Šonovem vypíná se vysoká čedičová homole, která kolkolet rozkošnou vyhlídku do okolí Teplického poskytuje, s rozvalinami bývalého mohutného hradu D o u b r a v s k é h o r y.

Hora Doubravská leží asi $\frac{3}{4}$ hodiny od Teplic, poskytuje velmi zajímavý výlet hostům lázeňským. Cesta k ní vede Šonovem vedle kamenných, hadích a nových lázní dobrou vozovou cestou až ku patě hory, odkudž pěšina příjemným trávníkem k troskám staré brany, a dále lesíkem březovým

a dubovým hadovitě do vrchu se vine. Kromě této vede ještě jiná zvláště dělaná cesta kolem hory až k rozvalinám.

Dějiny Doubravské hory, po německu *Schlossberg* zvané, tratí se v háječném temnu dob pohanských. V těchto dobách stávalo prý na temnu pohanské obětiště, neboť se v okolí i hroby pohanské našly. Kdy se zde hrad postavil není známo; kolují sice o něm báchorky, které až do pohanských dob sahají a čarami protkány jsou; jelikož ale mravného základu postrádají a až příliš Špisovinou zapáchají, bude lépe, když je opomineme. Nelze tedy udati, kterak hrad ten povstal, leč praví se, že již v dvanáctém století knížecí byl tvrzí a jeho kastellanové zároveň ochránci kláštera Teplického.

Od počátku válek husitských až do sklonku šestnáctého století náležel pp. Vřesovcům z Vřesovic, jež později zároveň nad Teplicemi vládli; jen v druhé polovici šestnáctého století jmenuje se Bohuslav Kaplíř ze Sulevic pánem na Hoře Doubravské. Napotom splynul osud hradu s osudem Teplic úplně, podlehl rovněž tak protireformaci a jeho opevnění strženo jest na rozkaz císaře Leopolda I. dne 3. listopadu 1655., načež zpustnul.

Zde ještě podotknouti třeba, že Teplice až do války třicetileté český ráz zachovaly, že ale po r. 1620 nastala protireformace a pronásledování zdejších protestantů poněmčení celé krajiny velice podporovaly, poněvač většina ryze českých rodin z vlasti vystěhovati se musila. —

Ohlednuvše se takto v Teplicích a čarokrásném okolí, podíváme se do našich Karlových Varů, jež jedinými jsou na světě, protož známy všem vzdělaným národům naší zeměkoule. Co turisté bereme se tuto směrem opačným než hosté lázeňští, jež užívavše prvé lázní Karlovarských, lázně Teplické co doplněk léčení navštěvují. Za dob nynějších, kdež obě lázeňská místa spojená jsou železnicí, je snadno podívati se z jedných do druhých; třikrát za den jezdí vlak z Teplic do Varů Karlových a naopak, a celá jízda trvá jenom asi 4 hodiny. Z Teplic jede se delší dobu ještě krásným údolím Bělina, jako zahradou ohromné rozsáhlosti, jen četné sem a tam roztroušené bány s haldami hnědouhelnými a mlíři, v nichž prach uhelný na popel vypalují, urážlivě ruší idyllický dojem roztomilé krajiny. To jest část onoho požehnání, jež nám přinesl novověký průmysl, jemuž se na všech stranách tak horlivě blahořečí. Smrdutý dým, jenž vzduch naplňuje, veškeren rozhled temní, krásnou přírodu

zahaluje, naše plíce obtěžuje a naše zdraví podkopává, a kopetový trus, jenž veškeré předměty černí a obyvatelstvo okršků průmyslových k druhům uhlířů řadí, jsou nejdůležitějšími vý-
moženostmi, jichž se obecnstvu ctěným velkopřůmyslem čili
továrnictvím přímo dostalo.

Několika pamětihodných míst dotýká se dráha tímto směrem, z nichž kromě pojmenovaných již míst z okolí Teplického a skalného velikána Bořenu, jenž s námi dlouhou dobu rozloučiti se nemůže a ještě za vrchy se skrývá „s Bohem“ nám dává, prvním jest Most (Brüx), starožitné královské a okresní město s obyvatelstvem německým, s několika pěknými kostely, třemi kláštery a starobylou radnicí. Most byl za dávných dob již městem dokonale hrazeným, do něhož dosud tři velké a dvě malé branky vedou; na počátku třináctého století byl již hojně navštěvovanou osadou tržní, králem Přemyslem Otakarem II. na město královské povýšen, byl často svědkem krvavých v této části naší vlasti svedených bitev, jmenovitě také v dobách války husitské. Dále Chomůtův (Komotau) královské a okresní město též s německým obyvatelstvem, jež celou krajinu při horách Krušných až po Planou zaujalo. Zde pochován jest v děkanském chrámu slovatný Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic a chovala se znamenitá jeho knihovna, která ale bobužel 24. července 1598. požárem jest zničena. Zde narodil se dne 19. srpna 1722 dějepisec český František Pubička, jenž 5. června 1807 v Praze zemřel. Roku 1421 ztekli husité město a vyplenili je. Dále Klášterec (Klöstecle), starožitné město na levém břehu Ohárky se spustlým zámekem, jež v třináctém století ku klášteru Postoloprtskému náleželo. Zde počíná krajina hornatá místy vysokými skalinami prostouplá a tahne se po obou březích řeky Ohárky skoro až ku Karlovým Varům. Dále Ostrov (Schlackenwerth), prastará prvé česká osada, pojmenována takto, že mezi dvěma rame-
nama Bystřice leží. Ostrov sestával původně ze starého hradu a nynějšího „starého města“, teprv v 13. věku za Slavka z Riesenburka rozšířen jest a Slavkův Ostrov, Slavkenwerd nazván. Císař Sigmund dal Ostrov v zá-
stavu svému kancleři Kašpárovi Šlikovi a jeho bratřím, jimž mimo všecko své právo v Chebsku a Loketsku ještě znamenité privileje udělil. Rod Šlikův stal se takto mocným a jedna větev téhož rodu nazývala se pak Ostrovskými, kdež v Dolech Jáchymových nápotom na stříbro dolovali, jakž o tom staré Šlikovské dolary svědčí. V držení Ostrova

zůstali Šlikové až do roku 1623, kdež jim odňat jest, poněvač se na tehdejším českém povstání zúčastnili. Ondřej Šlik odpraven r. 1621 na staroměstském náměstí. — Z Ostrova blížíme se již ku Karlovým Varům, jež ale dřív neužijeme, až u nádraží tamního, poněvač leží v úzké, hluboké, vysokými vrchy s obou stran stísněné rokli, po obou stranách řeky Teplé, která pod městem do Ohárky ústí.

Pohled na Vary Karlovy z nádraží překvapí cizince. Užasne nad divokým položením v úzké tak stísněné rokli, že k městu kromě úžlabiny říční jen strmé stráně vedou a přístup pouze nákladnými, umělými cestami se umožnil. Město samo zdá se odtud jenom nepatrným, jelikož záhybem porůstí Teplé většina budov za vrchem zrakům ujde. Tím větší ale jeho podivení, když sestoupí dolu a vedle těch četných častech rozsáhlých budov kráčí. Zdá se téměř nemožno, zbudovati v tak užoučkém příkrými vrchy stísněném porůstí tolik domů, vtěsnati tam spořádané ulice a ještě k tomu více ulic vedle sebe. Avšak stojí tu domy nad domy jako přilepené a vtlačené do skalnatých vrchů.

Jest to zvláštní podoba města, jaká se cestovateli sotva někde jinde naskytne. Udiven kráčí ulicemi a pohlíží na obě strany, přemýšleje o odvážlivém počínání obyvatelů, jenž tolik pěkných domů na příkrých stráních postavili a přece pohodlný přístup k nim zřídili; — obdivuje se umělé pražské silnici, která prvé, pokud ještě železnice nestávala, od Bochova podél Andělské Hory vrchu karlovarského dosáhnoucí, v odvážných podezděných záhybech až do města bezpečně a tak pohodlně svedla, že vozy poštovní cvačem po ní sjížděly, ačkoliv cestující div závrať neuchvátila, když s vozu do srázné prohlubně Karlovarské se dívali. Zkrátka, Karlovy Vary jsou městem docela zvláštního neobyčejného rázu, zbudovaným v krajině divoké se všech stran vrchy obstoupené. Příjemná zeleň stromová blaží oko i smysly a osvěžuje ducha krácejících ulicemi. Což pak teprv Karlovarská vřídla! — Tu zůstane přichozí nad neobyčejným přírodním úkazem omráčen státi, velebí a obdivuje ohromnou a pečlivou dílnu přírody, která stále a stále pracuje, aby dítkám svým nejrozmanitějším způsobem prospěla. Právně jmenují se vřídla tamní jedinými na světě. Kdež uvidíš podobný a tak prudký vodomet, jenž obdobně takové spousty horké téměř vřící vody až do výšky třisáhodové vystřikuje? — leč Geyser na Islandě, jenž velkolepostí a obsáhlostí vřídlo Karlovarské arci daleko přesahuje. Avšak vřídla Islandská nelze tak snadno využítovati

ku prospěchu chorobného člověčenstva pro kruté studené položení zeměpisné a dalekou vzdálenost uprostřed moře severního. Proto chvátá na tisíce ctitelů každoročně ze všech končin světa k u svému jedináčku, ku vřídlo m Karlovy m.

V některém ohledu předčí arci Teplice Vary Karlovy, celkem ale jsou a zůstanou Karlovy Vary první hvězdou mezi lázněmi léčivými, a obyvatelé tamní dovedou vážit si sobě důležitosti velkého daru, jež příroda jim poskytla. Všechně přičinují se, aby velkolepé vřídlo i důstojně upravili a okolí jeho způsobem příslušným uspořádali; a jak pečují o všestranné pohodlí a pohostění hostů lázeňských — netoliko zaopatřením pohodlných mírně ceněných bydlíšť a přiměřené stravy, ale zároveň krásnou úpravou lázní, veškerých místností kdež se pramen vřídlový pije, krásných sadů v městě samém a nespočítaných procházek mimo města, jak v porůčí Teplé, tak na obou příkrých stránkách s mnohými odpočívadly, které rozmanité rozhledy do rozličných částí města poskytují. S nesmírným nákladem zřídili minulého roku na pravém břehu Teplé přímo pod chrámem děkanským velkolepou železnou dvěma velkými báními a čtyřmi malými vízkami ozdobenou kolonadu (Sprudelkolonade), jež horké vřídlo kryje, hostům lázeňským k pití vřídlového pramene a procházkám slouží, a zároveň příjemný odpočinek poskytuje, ku kterémuž účelu množství sedadel kolem postranních stěn umístěno, více skupení krásných květin rozestaveno a z rána příjemná hudba hraje. Za podobným účelem postavili něco níže na levém břehu Teplé, tam kde bývalo mlýnské vřídlo, novou kamennou kolonadu s třemi řadami vysokých žulových sloupů v délce asi osmdesáti sáhů, na vrchu s terasou ku procházkám, upravenou a ozdobenou v předu kromě ozdobného zábradlí dvánácti allegorickými sochami, jež rozličná národohospodářská zaměstnání představují; na kteréž terase u prostřed v zadu místo střechy, ještě jedna veliká síň s podobnou terasou a čtyřmi allegorickými sochami se vypíná. Sedm let staví se již na této velkolepé kolonadě, která více než půl milionu nákladu pohltila a ještě úplně dohotovena není. Též zde pije se vřídlová voda u dvou pramenů a hraje hudba.

Kromě těchto slouží ještě studně na tržišti (Marktbrunn) a studně zámecká (Schlossbrunn) ku pití vřídlového pramene, jež na více místech vyráží. A vzdor tomu, že se voda na více místech pije, jest z rána nával hostů ku všem vřídlo m tak veliký, že se přísný pořádek při

tom (tak zvaný Gänsemarsch) zavedl, kdež jeden za druhým ku vřídlu kráčí a jak mile vodu byl obdržel, opět druhou stranou odchází, by se nepřislušnému tlačení při vřídlech vyhnulo. Jest to zvláštní pohled, jak vážně si při tom hosti počínají, jakoby k obřadu církevnímu kráčeli. Každý jest ozbrojen koflíkem z porculánu, výrobkem četných porculánových dílen okolí, jež na řemen jako poboční zbraň zavěšují.^{*)} O mohutnosti vřídla Karlovarského svědčí ještě, že z hlavního vřídla u železné kolonady, kromě oné vody, která se rourami k veškerým lázním a do stok chladících vede, a která na Karlovarskou sůl se odpařuje, ještě mohutný pramen vřelé vody do řeky Teplé stále odtéká.

K nejnovějším stavbám lázeňským náleží také velkolepé nové lázně (Neues Kurhaus), a lázně rašelinové, které zavoditi budou s Marianskými, neboť správa obecní k účelu tomu již veliký kus slatinovité půdy zakoupila.

Oba břehy řeky Teplé, jenž upraveny jsou pěknou kamennou hrází, zdobí řady částečně lázeňských, částečně soukromých nejvíce nových budov; dole na začátku města na levém břehu blíže lázni vojenských dost rozsáhlé příjemné sady, dále v městě na tak zvané staré louce (alte Wiese) pěkné stromorádi, ještě dále prostranství Goethe-ovi zasvěcené, ještě dále prostranství s velkolepým hostiinstvím Poppa a konečně za městem úhledná restaurace Sansouci a stará letní divadelní budova; na pravém břehu téměř na konci města Marianská ulice, prvé nová louka, s rozsáhlým až k městskému pivovaru dosahujícím sadem. Za tímto pivovarem protestantský kostel a dále cesta ku kyselce a divokým lesním sadům, na p. k lesním sadům císařským.

Kromě těchto dvou hlavních ulic jsou ještě výše zřízené uličky na stráních, kdež domy nad domy dole stojícími stupňovitě vystupují; na levém břehu ještě dva výběžky v průsmycích čili sedlech, jež tuto vrchy tvoří; první zaujímá mezi jinými budovami krásnou synagogu r. 1847. slohem orientalským postavenou, drubé tržiště, zámek a výše překrásný anglický chrámek ve slohu gotickém.

Blíže ústí řeky Teplé stojí na pravém břehu nově zřízená dílna na robení Karlovarské soli. Dále na vrchu při bývalé pražské silnici pryští také pramen železnatý. —

^{*)} Jak veliký nával hostů lázeňských v Karlových Varech bývá, svědčí to, že letos (1880.) 12. května počet hostů již na 3500 osob vystoupil.

Dle všeobecně panující pověsti odkryl vřídlo zdejší skok jelen a s vysoké nad městem strmící skály, při honbě, již prý císař Karel IV. z blízkého župního hradu Lokte předsevzal. Jelen skočiv právě do horkého vřídla, opařil se, což císaře na vřídlo upozornilo a založení lázni za následek mělo. Řečenou jelenem naznačenou skálu přímo z města viděti lze a jedna z procházek po stráni vrchu vede k ní. Jelikož ale místo to, jak ze starých pramenů vysvítá, jmenem Vary co osada známé bylo již na počátku třináctého století, lze pověsti té jen tak dalece víru dáti, že císař Karel, upozorněn byv při honbě na vřídlo horké, místo to sobě oblíbil, zde hrad lovecký pro sebe postaviti kázal a zvelebiv takto místo, Vary Karlovými je nazval.

Že vřídlo to známé bylo již v šedé dávnověkosti, nasvědčuje staré původní jméno řeky Teplé, zajisté od vřidel Varaských odvozené. I nelze také domýšleti se, že by v krajině obydlené, kdež stával na blízku znamenitý prastarý hrad Loket, jenž později hradem župním se stal, tak znamenité vřídlo dobou tolika století pozornosti lidské bylo ušlo. Že Vary skutečně již před Karlem IV. místem lázeňským i nějaké pověsti požívajícím byly, svědčí i to, že jim král Jan Lucemburský, otec Karla IV. r. 1325. sousední ves Oboru (Thiergarten) se vším příslušenstvím daroval, jak hodnověrný a dosud zachovalý od magistratu loketského potvrzený seznam listin, jež obecní správa Karlovarská r. 1620. před válečným ruchem do pevnosti Loketské byla odvezla, prokazuje. Když císař Karel IV. nad Vary hrad lovecký, ježž Karlsbadem nazval byl postavil, nařídil obyvatelům řečené obce Obory, aby se pod tímto hradem usadili. Takto zanikla ves Obora, zalidnily a zvelebily se Vary. Císař Karel IV. není tedy objevitelem ale zvelebitелеm Varů, jež se napotom dle hradu loveckého Vary Karlovými (Karlsbad) zvaly. Bruschiu, proslulý básník a spisovatel z první polovice šestnáctého století, rodák Slavkovský (Schlackenwald), jenž o Slavkově a Varech Karlových psal, udává mezi jiným, že Karel IV. kolem r. 1358. Vary budovami opatřil a zámečkem na příkré při tržišti ležící skále ohradil a dle jména svého a užívání Karlsbad nazval. — Na základě tohoto udání slavila také obec tamní r. 1858. pětistyletou památku založení lázni.

Svobodu kterou Karel IV. městu udělil, neudržely Vary dlouho, neboť již syn Karlův císař Zigmund zastavil město roku 1436. hraběti Kašparovi Šlikovi a tento opět r. 1455.

zámek Karlovarský rytíři Polackýmu. Z toho povstaly krvavé rozepře mezi obyvateli Loketskými a obyvateli Karlovarskými, v nichž Karlovarští 200 Loketských prý zajali. Následkem toho musili pp. Šlikové zástavní právo na zámek V a r y rytíři Polackýmu odkoupiti, což se také r. 1475. stalo. Roku 1505 dobyty jsou Vary i se zámkem vojskem zemským v boji proti Šlikům a dány v opatrování Jiříkovi z Násilé, který je rokem následujícím Šlikům opět postoupil. Vary Karlovy zůstaly ale dlouhou dobu ještě Šlikům podrženy, od nichž mnoho příkoří a nátisků snášeti musily, až konečně Jeronym Šlik nucen byl veškeré rodině jeho zastavené statky r. 1547. císaři Ferdinandovi I. navrátiti, kdež i Vary Karlovy komoře královské opět se dostaly. Později zastavil císař Maxmilian II. a Rudolf II. Karlovary opět, jen že se neví komu; naposledy ale král Matišáš panu Egererovi r. 1617. Kdy se Karlovary svobodným královským městem staly, není známo; přece však musilo se již v tehdejších dobách obci dobře dařiti a lázně mnoho vynášeti, poněvač koupila mezi lety 1532—1615. statky Donice, Dalvice, Rosnici a j., tak že přítomně 2572 jitra 440□^o pozemků ve svém vlastnictví drží, které 440.771 zl. 38 kr. odhadní ceny mají (viz Dr. Hlaváček Ortsgeschichte von Karlsbad). Královským městem jmenuje Karlovary nejprve císař Josef I. r. 1707.; ve všech listinách věku patnáctého ale jmenují se Karlovary pouze V a r y.

Za dob Karlových nebylo asi město veliké a zaujímaloby jak se praví nejvýše 40 domů blíže vřídla u paty vrchu zámeckého. Dle podání doktora Summera z roku 1571. měly Vary v tehdejší době patero brán: jednu na konci ulice vřídlové, druhou u vchodu ulice k mlýnským lázním, třetí blíže zámecké studně, čtvrtou při mostu Jánském (Johannisbrücke) a pátou v ulici Pražské nad kostelem — z čehož vysvítá, že se obmezovalo tehdejší město na tržiště a nynější vřídlovou ulici, která času tehdejšího ulicí křížovou slula. Později povstala nynější křížová ulice; na Staré louce počalo se teprv r. 1690. ale tak pilně stavěti, že r. 1726., jak tehdejší vyobrazení jeví, již tak zastavena byla, jako nyní. Většina domů starších byla však dřevěná a šindelem krytá. Stavby krásnější a větší šíření města sahají toliko do třetího desítiletí nynějšího věku, kdež teprv krasocit pro zevní uspořádání budov a ulic všeobecně jeviti se počal a návštěva lázní více a více zobecněla. Neboť, jakkoli se předpokládati může, že Vary drahný čas před Karlem IV. co lázně léčivé se používaly, bývala návštěva chorobných v dobách minulých přece

jenom velmi nepatrná u porovnání s návštěvou nynější, jak následující statistická udání vykazují. Dle těchto obnášel počet tamních hostů:

R. 1756.	134 rodin.	R. 1820.	1461 rodin
" 1760.	160 "	" 1830.	2448 "
" 1770.	322 "	" 1840.	2882 "
" 1780.	225 "	" 1850.	4227 "
" 1782. jenom . . .	110 "	" 1860.	6866 "
" 1790.	368 "	" 1869.	10030 "
" 1800.	744 "	" 1873.	14076 "
" 1809. opět jenom	113 "	" 1879.	24000 "
" 1810.	1255 "		

Téměř až do polovice minulého století koupali se přibývší lázeňští hosti, jichž arci jak z udaných dat vysvítá mnoho nebývalo, v domech soukromých, kam se voda ze vřidel pomocí žlábků vedla. Takových lázní bylo dle udání doktora Summera r. 1571. v domech na tržišti a v ulici vřídlové ke dvěma stům. Po velkém požáru, jenž dne 23. května 1759. 224 domů ztrávil, nezřizovaly se lázně v privátních domech více, poněvač se v těch letech lázní málo užívalo. (Byla to doba sedmileté války.) Malý lázeňský dům se třemi vanami stál již od r. 1711. v okrsku mlýnského vřídla. Na místě téhož kázala císařovna Marie Terezie r. 1761. větší lázně postavit a darovala je r. 1776. obci. Avšak ty strhly se roku 1827. opět, poněvač u vřídla mlýnského pro hosty, jenž vodu pili, místo nevystačovalo. Za to postavily se na místě dosavadní pily lázně nové i mlýn upravil se na lázně a obydlí. Kromě těchto zbudovány jsou r. 1759. lázně veřejné s dvěma vanami pro hosty chudé a jedna vana pro nemoce kožní na onom místě, kdež nyní vřídlo Hygieny se nalézá. Lázně vřídlové (Sprudelbadehaus) povstaly teprv roku 1831. — První chodba pro pití vřídla zřízená jest kolem r. 1748. u Nového vřídla a spojila se r. 1827. se sloupením Mlýnského vřídla. U vřídla Hygieny postaveno r. 1816. nevkusné sloupení, které se však r. 1826. opět strhlo a nynějším krásným nahradilo. Sloupení původní u vřídla hlavního (am Sprudel) povstalo teprv r. 1827. Loubí u zámeckého vřídla zřízeno r. 1830. a u vřídla na tržišti teprv r. 1847.

Takové nepatrné a prosté bylo zařízení lázní Karlovarských ještě v minulém století a teprv v dobách novějších zdokonalovalo se poznenáhla. Vzdor tomu ale byly od pradávných dob tak oblíbeny, že je osoby znamenité i hlavy korunované obdobně navštěvovaly. Abych jenom některé z dob

starších pojmenoval, uvedu: Bohuslava z Lobkovic kolem r. 1500, sličnou Filipinu Welserovou, manželku prince Ferdinanda syna císaře Ferdinanda I., Albrechta z Valdštýna, vojvodu Frýdlantského r. 1630., Petra Velikého, cara ruského r. 1711. a 1712., filosofa Leibnice r. 1712., prince Eugena Savojského, slavného vojevůdce r. 1732., Schwerina, slavného vojevůdce Pruského r. 1754., Gellerta 1763., Laudona r. 1761., císaře Josefa II. r. 1766., krále Saského, krále Pruského, rodinu knížete Čerkeského, slavného polského básníka Adama Mikiewicze (r. 1829.), hraběte Stolberka, knížete Švarcenberka, knížete Metternicha a množství jiných netoliko z Evropy ale ze všech dílů světa.

Zde zbývá ještě připomenouti, že v dobách starších vřídlo karlovarské výhradně ku koupání sloužilo. Když pak v dobách pozdějších, totiž v minulém století i k pití se používalo, zanedbávaly se lázně, neboť se více pilo než koupano, a to vysvětluje nepatrný počet lázní po velkém požáru r. 1759. a upuštění od koupelí v domech soukromých. V letech pozdějších teprv nastalo opět pilnější koupání.

Vřídlo Karlovarské vyrazí obdobně také jinými místy. čímž proud jeho se uslabuje. To jmenují v ý b u c h e m v ř í d l a (Sprudelausbruch). Příčinu k tomu zavdá zacpání otvoru, jinž pramen vyrazí, usazováním vá p e n a t é p ě n y. Z příčiny té musí se obdobně provrtávatí, aby se usazená pěna odstranila a otvor vyčistil; což děje se obyčejně čtyřikrát za rok. První takový zaznamenaný výbuch udál se r. 1617. Takové výbuchy opakují se dost často, alespoň v několika letech jednou a způsobují obtížné ucpávání a uklínování těchto nových otvorů. Těmi výbuchy povstaly ty rozličné prameny, jenž to samé vřídlo obsahují, na obou stranách řeky Teplé vycházejí a jichž nyní devět k pití a částečně také ku koupání slouží.

Nejstarší a nejmohutnější vřídlo jest tak zvaný v a r (Sprudel) v železné kolonadě, o němž jsme se již zmínili; jeví teplotu 59—60° R. a dává dle udání 25 věder vody za minutu. Jemu po boku stojí vřídlo i l y g i e n y, povstavší výbuchem vřídla r. 1809., má tutéž teplotu, dává ale za minutu toliko 9 věder. Menší vřídla jsou: Vřídlo B e r n a r d o v o od r. 1784., teplo 55—57° R., jež dává za minutu toliko 75 žejdlíků vody. N o v é v ř í d l o teplo 48—49°, 12—15 žejdlíků vody za minutu. M l ý n s k é v ř í d l o 45° R. 12—15 žejdlíků vody. Š p i t á l n í v ř í d l o 36° R. 26 žejdlíků vody. T e r e s i a n s k é v ř í d l o 41° R. 12 žejdlíků vody. Z á m e c k é v ř í d l o 37½° R. 24 žejdlíků

vody. Ferdinandské vřídlo teprv od r. 1839. 42° R. 31 ježdíků vody za minutu. Nižší teplota menších těchto vřidel vysvětluje částečné ochlazení jich ve vrstvách podzemních, po odchylení od vřídla hlavního.

Z vody těchto vřidel usazuje se na vzduchu kamenná vápenatá hmota, která poznenáhla tak ztvrdne, že se leštiti dá. Jmenují ji kamenem vřídlovým (Sprudelstein). Tato hmota jeví pestré ale měnící se barvy, dle množství obsaženého železa a manganu. Z tohoto kamene připravují rozličné šperky a hračky, jež se velmi pěkně vyjímají a dosti patrným zdrojem obživy pro některé tamní občany jsou, poněvadž každý návštěvovatel nějakou památku z Varu Karlových odnáší.

Tato vápenatá hmota způsobuje také tak zvané zkamenění rozličných rostlinných hmot, když se do vřídla ponoří a delší dobu v něm ponechají. I takové zkameněliny na příklad, zkameněný mech, kytice a jiné, jsou předmětem obchodu a památek z Karlových Varů, neboť se zvláště vyjímají, jevíce oranžový, více méně přihnědlý povrch, jenž se kysličniku železitému podobá.

Hlavní součástky vřidel Karlovarských jsou: Siran sodnatý čili sůl glauberová a sůl kuchyňská; menší příměsky: siran draselnatý, uhličitán sodnatý, uhličitán vápenatý, fosforečnan vápenatý, zásaditý fosforečnan hlinitý, fluorovodík vápenatý, uhličitán hořečnatý, uhličitán železnatý, uhličitán štrončitý, uhličitán manganičitý a nevázaná kyselina uhličitá kromě nepatrných částek Jodů, Bromů, Arsenu a jiných, celkem $\frac{1}{150}$ čili 0.66% hutných součástí. První rozbor provedl tamní lékař a rodák doktor Becher r. 1789., jenž mnohé zásluhy sobě získal o lázně Karlovarské a robení karlovarské soli prospěšným odpařováním vřidel zavedl. Této soli vyrábí se nyní na 2000 kilo a prodává se po 6 zlatých. Jelikož se prokázalo, že voda Karlovarská jen na vzduchu se rozkládá, v nádobách uzavřených ale neporušená zůstává, učinil se v dobách novějších také zdařilý pokus s rozesláním této vody v lahvích. Rozesílá se již nyní na 200.000 lahví ročně. Voda ta musí se prvé než se pije v uzavřené ještě lahvi náležitě vyhrtiti.

Kromě těchto vřidel zřídily se r. 1838. u tamní kyselky a roku 1853. u železnatky, o nichž jsem se též již zmínil zvláštní koupele, které ale pouřizenou toliko důležitost mají.

Roku 1531. zřídil hrabě Vojtěch Šlik špitál u sv. Duha ku přijímání chudých chorobných hostů. Špitál ten

slouží nyní za útulek pro schudlé měšťany. Špitál pro cizí založen dobrovolnými dárky již r. 1798., vstoupil ale v život teprv roku 1812. Špitál pro služebné osoby stává od r. 1836. a slouží k zaopatření domácích i cizích nemocných osob služebných.

Lázně pro důstojníky povstaly r. 1839. především přičiněním arcibiskupa Pirkera. Špitál pro židy zřízen r. 1847. Velkolepý vojenský špitál stává teprv od r. 1856. Chorobinec založen r. 1858. na památku pětistiletého jubilea.

Nejstarší kostel v Karlových Varech stával již roku 1485. slul kostelem sv. Majdaleny a byl chrámem děkanským. Roku 1732. se rozboural, poněvadž byl příliš malý a nepostačoval, ku přání císaře Karla VI., jenž roku toho lázní tamních užíval. Ku stavbě nového děkanského kostela přispěl císař 1000 dukátů a scházející náklad 95000 zlat. kryl řád křižovnický. Kostel sv. Ondřeje postavil jistý pán z Brandenu r. 1500. K tomuto kostelu přeložilo se r. 1784. pohřebiště od kostela děkanského. Roku 1865. ale vyhledalo se nové prostranné pohřebiště mimo města za vrchem u třech křížů; vedle téhož zřízen zvláštní hřbitov pro protestanty a vedle toho hřbitov pro israelity.

Roku 1700. postavena nad saským sálem Mariánská kaple, nákladem jednoho hraběte ze Šternberka. Kaple sv. Vavřínce postavena prý na památku jednoho požáru. Socha nejsvětější Trojice na tržišti r. 1716. na památku zuřivšího v Čechách moru, jenž Karlové Vary ušetřil. Protestantský kostel postaven roku 1856—1865.; kostel anglický r. 1861.; modlitebna řecká r. 1866. a synagoga r. 1847.

Osvětlení města zřízeno pro dobu lázeňskou teprv roku 1816. prvé vydržovali měšťané z ohledu pro své hosty lucerny u domů svých. Stále celoroční osvětlení zřízeno r. 1827. a osvětlení plynem r. 1867.

Karlovy Vary trpěly často velkými povodněmi, poněvadž hluboko, v úzkém údolí a při stísněném řečišti Teplé leží; jmenovitě 9. května 1582. kdež 36 domů zbořeno a 20 lidí se utopilo; dále 10. února 1636. protrhnutím hráze rybníka Tepelského; dále 15. února 1655., kdež 18 domů zničeno; dále 21. září 1821., kdež voda všechny mosty a lávky odnesla, jeden dům pobořila a více domů poškodila, a jinými. Dne 13. srpna 1604. řádil v Karlových Varech tak strašlivý požár, že celé město, vyjímaje 3 domy, popelem lehlo. O

druhém velkém požáru, jenž 224 domů zničil, jsem se již zmínil. Veliké svízele přetrpěli také občané Karlovarští válkami; ve válce třicetileté jmenovitě r. 1621., 1631., 1646. a konečně ještě r. 1664.; v rakouské válce o postoupnost roku 1741. a 1742., kdež mezi jiným vojsko francouzské purkmistra Deimela do Falkenova odvleklo, jež nápotom obec Karlovarská 600 zlat. vyplatiti musila; ve válce sedmileté v letech 1757—1762. V těchto dobách přihodilo se mezi jiným, že nepřítel purkmistra Urbana a obecné starší co rukojmí odvedl, jež nápotom obec 1500 zl. vyplatiti musila; ve válkách francouzských r. 1809. a 1813. stálými vojenskými pochody a r. 1866. Prusáky znepokojováni byli.

Obyvatelstvo Karlovarské jest německé a jak se zdá, již po více století. V 16. věku přilnulo k lutheranismu, ve kterém, vzdor kruté protireformaci, která již r. 1611. počala, až do r. 1626. setrvalo. Touto protireformací vymizel jak se zdá poslední zbytek bývalých českých obyvatelů. V novější době ujmul se zde tuším protestantismus opět, neboť již od roku 1844. držely se zde během letní lázeňské doby arci jenom k vůli protestantským cizincům protestantské služby Boží — ale od r. 1866. jest zde placený pastor po celý rok usídlen. Až do roku 1788. záležela správa obecní dle starého zřízení ze 4 purkmistrů, z nichžto každý čtvrt roku střídavě úřadoval, 12 radních, jednoho rychtáře, jednoho syndikusa, 6 obecních starších, 2 představených dvorců, jednoho nadlesního a jednoho správce pivováru. Magistrát obnovoval se každoročně v postní době. Dle municipalního zřízení císaře Josefa II. obmezila se tato správa na jednoho purkmistra, jednoho zkoušeného vládcu ustanoveného radoiho, 3 nezkoušené radní, 3 representanty, jednoho správce a jednoho dohlížeče; k těmto patřili ještě jeden kněhvedoucí, jeden kancelista, jeden úřední sluha, 3 policejní sluhové, jeden správce pivováru a 2 správcové špitální. V roku 1850. nastala opět nová změna obecní správy dle provisorního obecního zákona z roku 1849. Dle toho sestávalo obecní zastupitelstvo ze 24 výborů a 12 náhradníků. Výborové volili pak ze středu svého purkmistra a užší výbor čili radní. Od roku 1864. skládá se výbor obecní následkem rozmnožení obyvatelstva z 30 členů a 15 náhradníků. — Kromě těchto vydržuje úřad městský ještě následující úřední osoby od roku 1874.: Městského tajemníka, pokladníka, pokladního dozorce, stavebního správce s jedním příručím, stavebního účetního, skladníka, nadlesního s jedním příručím a 5 lesníky, policejního dozorce s jedním strážni-

strem a 21 policejními muži, pak 2 kancelisty, jednoho archiváře, jednoho knihovníka a 2 úřední sluhy.

Právo váreční, jež prvé obec užívala, přenešeno jest postupem času na jistý počet měšťanstva. A tak stává nyní v Karlových Varech 300 várečných měšťanů čili podílů várečných.

Vary Karlovy vynikly v dobách minulých všelikým malým průmyslem a výrobky Karlovarské požívaly znamenité pověsti. Ještě na začátku nynějšího století čítalo se tam 50 mistrů truhlářských, 30 nožířů, 25 cinařů, 24 puškařů, 14 špendlíkářů a t. d. Klesnutím cechovníctví a rozmnožením tovarnictví, klesl průmysl tamní rovněž jako v jiných místech úplně. Jedině robení porculánu rozšířilo se, poněvač na blízku velké ložisko kaolinu čili hlíny porculánové se nalezá. Porculán karlovarský má též dobrou pověst.

Jako téměř ve všech německých městech, stává i v Karlových Varech sbor střelecký již od starodávna, a střelci zdejší požívali pověst výtečných střelců. Proto také pozval vojvoda z Gothy roku 1726. několik Karlovarských střelců ku střelení ptáka; a hle, jeden z těchto střelců jmenem Jos. Gebhard ptáka sestřelil a stal se tam střeleckým králem. Zároveň dostalo se jemu stříbrného poháru odměnou. Znamenité osoby brávaly na Karlovarském střelení podíl: tak na příklad jmenuje se roku 1711. a 1712. ruský car Petr Veliký a mezi lety 1768.—1800. ruský hr. Orloff.

První poštu ve Varech Karlových zařídil roku 1690. jistý Widman z Chebu, která roku 1722. regalem zemským se stala, ale roku 1748. teprv tak uspořádána byla, že se poštovní vozy pořádně střídaly. Od roku 1870. stává zde spojení železniční s Chebem, od r. 1871. s Teplicemi a Prahou a r. 1873. se sv. Annou (Annaberg).

Prvním známým lékařem zde byl Payer z Lokte kolem roku 1520.; dr. Summer, od něhož pochází popis Karlových Varů následoval kolem roku 1570. a Klingeisen ku konci šestnáctého století. První lékárnu zařídil Jan Müller roku 1610.; jeho nástupci byli členové chvalně známé tam rodiny Becherové až do nejnovějších dob. Dr. Becher, jemuž obec Karlovarská za zásluhy, jež sobě o své rodiště získal, roku 1856. blíže nynější železné kolonady pomník postavila, byl též členem rodiny té. R. 1825. zřízena jest druhá lékárna v Karlových Varech. Roku 1782. založil zde pan ze Šenfeldů z Prahy knihtiskárnu, později povstalo také knihkupectví, (nyní dvoje) a kolem roku 1830. kamenotiskárna. Roku 1862.

zřízena zdejší spořitelna, která tak prospívá, že již r. 1873. roční oběh peněz 10,069,493 zl. obnášel. Naproti tomu nevydařila se r. 1871.—72. založená Karlovarská banka jako mnohé jiné, jež tou dobou povstaly, ale známým krachem r. 1873. klesly.

Občané Karlovarští stěžují sobě, že život společenský, jaký tam panoval v dobách minulých, jakkoli hostů lázeňských málo bývalo, nyní, kdež přece počet hostů stále se množí, víc a více zaniká. Příčinu toho nese snad právě to veliké množství ze všech končin hrnoucích se hostů, jež jsouce sobě úplně cizí, odloučeně pro sebe žijí. Ještě více ale přemrštěná novověká kultura, která veškerý bývalý poetický příznak života dusí, aby povinnou zevní vážností neporušila. Na doklad toho vypravují, jak Jiří III., kurfiřt Saský roku 1682. tamní hosty lázeňské k hostině pozval a přestrojen osobně obsluhoval. Hostina odbyvala se v boudě s proutí skvostně vyčalouněné na Nové Louce, jež toho času skutečnou loukou byla. Při této hostině přinesl se celý pečený, kapouny naditý vůl na stůl. Tři hudební na rozličných místech rozestavené sbory, jeden s polnicemi a bubny, druhý se šalmají, třetí s houslemi a kozími roby obveselovali hosty. — Roku 1691. uspořádali mezi jiným veselím vojvoda Hanoveránský, kurfiřt Braniborský, král Polský a kurfiřt Saský na Staré Louce, která toho času také ještě skutečnou loukou byla, prstenní kolbu na koni, kdež vítěz fanfarou trub, ten, kdož se prstenu chybil, kočičinou se poctil. — R. 1721. uspořádala se ku cti císařovny Alžběty Kristiny a její dcery, nápotomní císařovny Marie Teresie mezi jinými slavnostmi štvanice na býky a medvědy. — Roku 1787. provedl hrabě Thun na prostranství před českým sálem veřejnou hru v šachy, kdež zvláště ozdobené dítky figurami byly. — Roku 1791. uspořádal vojvoda Saso-Gotský ku počtě vévodkyně Doroxy Kuronské venkovskou slavnost na louce u vsi Fišern, kdež mezi jiným veliké umělé stohy sena stály, z nichž jeden, jakmile se vévodkyně blížila ihned se rozevřel a krásně upravenou tabuli objevil. Panstvo, venkovští mladíci a venkovská děvčata tančili a veselili se při tom vespolek. — Podobných kratochvílí bývalo v oných dobách více.

* * *

O jedné zvláštnosti se ještě zmíním; totiž o veřejné vázce, která na více místech veřejné promenady k účelu tomu stojí, aby vykrmení hosté, jenž k vůli vyhubnutí do Karlo-

vých Varů přišli, obdobně vážití a o ubytku na těle svém přesně přesvědčiti se mohli. Ze šetrnosti pro hosty cizí, najdeš při váze závaží metrické, Ruské, Polské, Švédské a Americké.

Když jsem se ulicemi Karlovarskými procházel, nevolně zabořelo mne, že tam v lůně země České, Český duch úplně vymizel. Žádné známky nenajdeš, že by tu kdy Čechové byli bydlívali, jediné jméno V a r y upomíná na Český původ. Také neuzříš zde ani jediného Českého nápisu, ani jediného Českého listu v hostincích. Jest to známá nešetrnost, kterou Němci všude a vždy proti Čechům jeví a jeví, zapomenuvše, že je Čechové někdy pohostinsky do svého středu přijali. Dvě České, bohužel blednoucí již desky s upomínkou Českých hostů za městem za Starou loukou na skále přibité, byly mně jediným ohlasem, že zde také upřímná česká noha kráčela. Protož nápisy z nich pro památku uvádím:

I.

Národové, zde se pění Karla Vary
Česká zem tu božské vyřínuje dary,
Z všeho světa hosti v Čechách jsou vítány
Laskavi též buďte bratři na občany.

Jungmann.

Světové to pěny milionům známé
Pročež za ně Dárci vroucné díky vzdáme,
Svatá vám to sláva, Karlovarské doby
An tu láska Boží, hojí naše boly.

1854.

Beránek.

II.

Bído lidská odevšad se hrneš
K Varům Karla — pak-li na zmar — trneš?

Aj! jak mnozí — zkušenost tak praví,
Čerpavše z nich, nabyli tu zdraví,
Doufej: což těm jest popřáno,
Že i tobě Bohem bude dáno.

1854. *Beránek, děkan v Osenicích.*

V ulici Vřídlové na domě pod č. 287. užíval jsem ještě památní desku s nápisem Polským:

Tu mieszkal
pod Nr. 4.

Adam Mickiewicz
roku 1829.

Asi dvě hodiny jihovýchodně od Karlových Varů blíže pražské silnice leží ves K y s í b l s lázněmi a oblíbenou kyselkou, která jako voda Bilínská se rozesílá. Továrna na porculán a kameninu jeví zdejší průmysl. Na blízkou vysoký vrch A n d ě l s k á h o r a (Engelsburg, Engelhaus) s rozvalinami starého hradu, jenž ve válkách husitských za pohraničný hrad proti Němcům sloužil a jež později císař Sigmund s jinými ještě hrady v Loketsku Knšparovi Šlikovi daroval. V třicetileté válce dobyli jej Švédové a rozbořili. — Jest to pěkná procházka pro hosty Karlovarské.

Pěknou a také romantickou procházkou lesním údolím Teplé jest výlet do Lokte, královského, nyní okresního, prvě krajského starožitného města nad řekou Ohří v krajině divoké, kdež někdy (r. 1317.—1319.) Eliška Přemyslovna, choť krále Jana Lucemburského s mladistvým Karlem, nápotomním císařem Karlem IV. přebývala. Zvláštní poloha města na strmé, podlouhlé loktu se podobající skále, příchozího překvapuje a háječná pověst o zakleném hradním, kterou Klicpera jmenem Loketský zvon, dramaticky spracoval, mocně vábí. — Řečený Loketský zvon byl veliký, původně 192 liber těžký povětron, čisté téměř železo (kromě malé součástky Nikolu), jež ale bádavý nový věk na tři díly rozřezati kázal, tak že původní jeho tvar jenom v sádrovém odlitku ještě viděti lze. Největší část téhož povětroně má přírodnický kabinet ve Vídni, jeden menší se sádrovým odlitkem celého přírodnického kabinetu v Praze a jeden chová se pro památku na radnici v Loktě, kdež prvě celá hmota od nepamětných dob ležela, aniž kdo udati věděl, kterak se tam dostala. Roku 1742. při rakouské válce o posloupanost kázal rakouský vojevůdce Jan z Wertu hoditi ji do studně zámecké, aby dotud stávající pověru vyvrátil, že tato hmota nikam přenesti se nedá, a byt by se i někam jinam přenesla, opět sama na bývalém místě se octne. Tato pověra byla arci tímto skutkem vyvrácena, neboť hmota řečená ležela pokojně ve studni 22 sáhů hluboké, až ji r. 1776. po vyčerpání studně opět vytáhli a na staré místo položili. Zde zůstala až do rozkouskování v druhém neb třetím desetiletí nynějšího věku. Pověst o zakleném hradním, dotud v ústech staršího lidu zachovaná, jeví se v následující baládě:

Tu, kde Ohře zpět se vine,
Loketský tě strmí hrad,
vystavěl ho v dávném věku
mocný kníže Syborad.

Na něm míval někdy správu
divý hradní Šerobyd,
A ten dnem i nocí soužil
poddaný svůj sprostý lid.

Zvon, jenž jindy Bohu sloužil,
volal v svátek k slavnosti;
musil strachem chýše plnit
v jeho divé prchlosti:
Doň když silným srdcem mrštil,
rolník bledý k hradu spěl;
pak-li na něj dvakrát zvonil;
strašně za to utrpěl!

Jednou, z jítra černé nebe
hrůzně vůkol hřímalo,
tisíc blesků kříž a křížem
s skály v skálu lítalo;
On však přece na zvon mlátil,
a že se lid živlů bál,
v vzteku s neslychanou kletbou
pode zvonem na ně lál!

„Kýž by hrom svou smrtnou hrůzu
všecku na vás vychrlil,
kýž by blesk vám teplá hnízda
nad hlavami zapálil!“
Vytřeštil, a — metlo Boží!
blesk v tom ve věž uhodil,
zvon se rozlil — hradní zařval —
duch se z něho vyrotil!! —

Vyrotil! a — v věži lítal,
strach a hrůzu sypaje —
z černých oblak hlas se ozval
strašný soud naň hřímaje:
„Ani země, ani nebe
neotevříž se ti klín,
v černorouchých tmách se toulej,
jako beztělesný stín!“

„Dokud jinoch zvon rozlity
neodnese sám a sám,
nevytrhne se tvá bytost
těmto bolným trampotám!

Věz však, že kdo jako dítě
 není bez vší poškrvny,
 byť by rukou skály drtil,
 zoufá u té slitiny!“ —

Tak již třikrát sto let bloudí,
 žádný zvonem nepohnul;
 mnohý se již dal v ten zápas,
 a v tom víru utonul!
 Nenít člověk bez poškrvny,
 křehký jest nám smysl dán;
 myšlénka nám mysl zčerní,
 Bůh jest slovem rozhněván!

Zvláštního podotknutí ještě zasluhuje, že Františkovy lázně a lázně Marianské, stavše se teprv na počátku nynějšího století lázněmi veřejnými, již tolik důvěry sobě získaly, že k lázním světovým se řadí a na 5000 hostů lázeňských ročně čítají.

Lázně Františkovy západně asi 5 mil od Varů Karlových, s nimiž železnou dráhou bezprostředně jsou spojeny a hodinu od Chebu vzdáleny, povstaly z nařízení císaře Františka I., jenž upozorněn byv na tamní mineralní zřídla dotud jmenem Chebské kyselky známa, r. 1793 nynější lázeňské budovy postaviti kázal. Následkem toho nazváno sídlo takto povstalé jmenem vysokého zakladatele a vstoupilo v řadu lázní veřejných. Zřídla tamní, jichž se čtvero čítá, jsou studená a používají se k pití i ku koupání. Alkalická solná kyselka rozesílá se jmenem Františkova solného pramene v láhvích a roční odbyt přesahuje již sto tisíc láhví.

Lázně Marianské také 5 mil od Varů Karlových jižně ležící a dráhou císaře Františka Josefa z Prahy přístupné, jejichž mineralní zřídla nazvíce počistující jsou a většinou sůl Glauberovu obsahují, známa jsou mezi lidem obecným, jakkoli lesem krytá již od šestnáctého století; sloužila však pouze lidu obecnému co domácí léčivý prostředek. Roku 1749. teprv upravil lékárník Tepelský Damian Šulce tamní křížový pramen a odpařoval jej; docílenou sůl prodával jmenem soli Tepelské co počistující prostředek. Nicméně zůstala zřídla tamní v původním nezřízeném stavu a teprv r. 1818. vystupují jménem lázní Marianských co lázně veřejné. Zvláštnost lázní tamních záleží v tom, že mají velmi mnoho

pramenů, z nichž 7 v okrsku lázeňském se používá a množství ještě v sousedních 24. obcích na povrch vychází. Pramen křížový, jehož se více než půl milionů láhví ročně rozesílá, slouží pouze k pití, lesní a Rudolfův pramen a pramen Marianský ku koupání, ku koupání a pití pramen Ferdinandský, Karolíny a Ambrože. V lázních Marianských zřídily se první Slatinné čili rašelínové lázně, jež velikou dosáhly oblibu, a nemálo zvýšily pověst lázní Marianských.

Když uvážíme, že kromě těchto světových lázní ještě mnohem více minerálních zřidel podřízené arci důležitosti v Čechách máme, z nichž pouze Libverdu a lázně Svatojanské v severních Čechách jmenuji, chválořečiti musíme přelaskavému dárci, jež naši vlast tak hojnými přírodními dary obmyslil.

